

K DIALEKTICE VZÁJEMNÝCH VZTAHŮ PRAXE A POZNÁNÍ

*Jaromír Janoušek: PRAXE A POZNÁNÍ,
NPL 1963, str. 250*

Marxistická zásada jednoty teorie a praxe je základním společensko-gnoseologickým principem současné přestavby našeho výchovně vzdělávacího systému; je též důležitou zásadou výchovnou a didaktickou v podmínkách spojení školy se životem. Tím naléhavěji pocítovala naše pedagogická veřejnost již delší dobu potřebu původních teoretických prací v naší marxistické literatuře, které by se v celé šíři a hloubce zabývaly otázkami vzájemných vztahů teorie a praxe. Náš současný život, stále všestrannější a mnohostrannější praxe dovršování vyspělé socialistické společnosti si přímo vyžadují, aby byl tento základní filosofický princip vnitřního sepětí revoluční praxe a vědeckého poznání přezkoumán vzhledem ke kvalitativně novým momentům a potřebám současné společenské etapy.

Mnohé dřívější publikace ke zmíněné problematice často zjednodušovaly výklad základních otázek praxe a jejího vztahu k poznání. Praxe byla v duchu některých zjednodušujících filosofických názorů objasňována v psychologii při zkoumání »zákona jednoty vnější praktické činnosti s vnitřní vědomou činností« pouze jako vnější činnost, jako vnější základ, též jako vnější rámec vnitřní poznávací činnosti. Jednostranné chápání praxe jen jako vnější, předmětné, materiální činnosti znemožňovalo osvětlit pojem praxe z hlediska jednoty její objektivní i subjektivní stránky a vnitřní přechody mezi praxí a poznáním. Praxe je

materiální činností lidí přetvářející objektivní realitu. Není však jen změnou objektu, nýbrž je i činností určitého společenského subjektu, individuálního nebo kolektivního. Praxe jako cílevědomá, účelná společenská činnost zahrnuje ideální, poznávací moment zejména v podobě představy budoucího cíle. Jako dialektický protipól poznávací, ideální činnosti vystupuje materiální, praktická činnost lidí jen v mezích základní filosofické otázky gnoseologického vztahu objektu a subjektu. Za touto hranicí sám rozdíl mezi praxí a poznáním je relativní a mizí.

Zjednodušené názory na praxi, ztotožňující praxi s vnější činností, neumožňovaly chápat výchovu jako záměrnou formativní činnost, přetvářející vědomí lidí a regulující jejich individuální vývoj jako konkrétní případ obecné společenské praxe. Konečně i nejasnosti, které se vyskytovaly při zdůvodňování úlohy praxe jako organického momentu procesu poznání, vedly často ke ztotožnění praxe s poznávací činností, k označení praxe jako třetího stupně procesu poznání apod. To pochopitelně neumožňovalo zkoumat správně ve specifickém projevu i známou leninskou tézi od živého nazírání k abstraktnímu myšlení a od něho zpět k praxi v oblasti vyučování a z hlediska gnoseologických otázek didaktiky.

Ze zmíněných důvodů uvítá proto naše učitelská a pedagogická veřejnost původní studii našeho talentovaného filosofického pracovníka *Jaromíra Janouška* »PRAXE A POZNÁNÍ«. Autor tu celou řadu otázek staví nově, systematicky a neučebnicově. Vlastní klad knížky spatřujeme v tom, že praxi nechápe jen úzce jako gnoseologickou kategorii, ale jako klíčovou kategorii historického materialismu

Metoda výkladu problémů teorie poznání se vyznačuje v Janouškově knížce splynutím dialektického a historického materialismu a důsledným úsilím osvětlit je všestranně a konkrétně z hlediska dialektické logiky. Kniha se opírá o filosofické ocenění materiálu některých speciálních věd, zvláště psychologie, pedagogiky a kybernetiky, a je v ní zpracována a kriticky zhodnocena rozsáhlá marxistická a buržoazní literatura ke zmíněnému tématu. Kniha je aktuální i v tom, že je dotažena na úroveň nejnovějších hledisek a nároků vyplývajících z vědeckotechnické revoluce komunismu pro oblast společenských věd.

V první kapitole nazvané »Marxistické pojetí praxe« osvětluje autor filosofický pojem praxe. Nechápe praxi jen z hlediska změny objektu, neboť je zároveň činností subjektu, který je rovněž začleněn do objektivní reality. To znamená, že praktické přetváření objektivní reality zahrnuje nejen materiální změnu objektu, ale i změnu subjektu samého a přeměnu lidského vědomí. Autor zkoumá filosofickou kategorii praxe jako konkrétně všeobecný pojem, což mu dovoluje postihnout vnitřní členitost společenské praxe a konkrétní odlišnost jejích jednotlivých forem při zachování obecných, společných znaků, sledovaných filosofií. V tom směru považuje též výchovnou činnost za konkrétní formu obecné společenskohistorické praxe.

V druhé kapitole »Vztahy mezi praxí a poznáním« upřesňuje autor pojmy odraz a obraz. Konstatuje, že obraz kromě shody poznatku s objektem se navíc vyznačuje podílem tvořivosti subjektu, proto jeho předmětná závislost na objektu není tak bezprostřední, jako v případě odrazu. Velmi cenná je zvláště ta partie, ve které se snaží autor vysvětlit jednotu i vnitřní rozpornost mezi teorií a praxí na základě společenskohistorické determinace a zprostředkovanosti společenskou dělbou práce. Autor tu použil jako vodítko k analýze přechodů mezi praxí a poznáním Marxova známého nástinu vzájemných vztahů mezi výrobou a spotřebou, obsaženého v »Úvodu ke kriti-

ce politické ekonomie«. Zároveň ukazuje na historický význam potřeb a zájmů pro rozvoj lidské poznávací činnosti. Zcela nové je jeho filosofickopsychologické objasnění kategorie potřeby.

V třetí kapitole »Úloha praxe v procesu poznání« zdůvodňuje, že praxe slouží jako bezprostřední a zprostředkovaný základ poznání díky tomu, že je sama jednotou bezprostředního a zprostředkovaného. Autor ukazuje, že elementární aktivitou je praxe bezprostředně spjata se smyslovým poznáním. Zmiňuje se o koncepci orientačního reflexu projevujícího se ve svalové reakci, která zabezpečuje optimální podmínky pro adekvátní odrážení vnějších předmětů. Vnímání je složitý reflexní proces zahrnující nejen procesy v samotných receptorech, ale i cévně pohybové a vlastní motorické reakce. Jestliže smyslové poznání je s praxí přímo spjato, je do ní bezprostředně vpleteno, je vztah abstraktního myšlení typický svou zprostředkovaností vzhledem k objektu i k praxi samé. Teoretická činnost se vyděluje z praxe jako relativně samostatná činnost. Faktorem zprostředkujícím toto osamostatnění je slovo, jazyk. Slovo umožňuje komunikaci, dorozumívání, označuje také věci, tj. má svůj sémantický význam. K osamostatnění abstraktního myšlení dochází na základě jazykové, slovní zprostředkovanosti, kromě toho však operování s jazykovými výrazy jako prostředky při tvorbě pojmů umožňuje pochopit hlouběji strukturu abstraktního myšlení. Autor zkoumá úlohu slova jako prostředku v dynamickém abstraktním aktu. Úloha slova bývá běžně omezována jen na označení, na fixování hotového poznatku na to, že člověk nejdříve odkrývá obecné vlastnosti a potom pro ně hledá termín. Úloha slova a znaku jako prostředku v dynamickém abstraktním aktu má důležitou úlohu při postižení některých zákonitostí učení.

Podstatné rysy a souvislosti, které vydělujeme na základě praktické, manipulační činnosti s předměty, vyjadřujeme pomocí znakového vyjádření. Tím ovšem proces abstraktního teoretického myšlení nekon-

čí. Když byl dosavadní výsledek zafixován, operuje se s ním jako s prostředkem dovršení rozumového poznání. Praxe se však již na tomto procesu přímo nepodílí. Znak tedy slouží nejen k upevnění dosaženého poznání, současně je i prostředkem dalšího vzestupu poznávací činnosti. V procesu poznání má důležitou úlohu analýza a syntéza. Analýza vyznačující se vyčleněním základního vztahu, je pouze východiskem pro pochopení předmětu v jeho konkrétnosti. Syntéza směřuje od jednotlivých abstraktních určení rozvinutím jejich vnitřní vzájemné souvislosti k postižení mnohotvárné konkrétní skutečnosti jako celku. Jestliže analýza vystupuje do popředí v první fázi pojmotvorného procesu — v přechodu od smyslově vnímaného konkrétní k abstraktnímu určení, pak na druhé straně postup od jednotlivých a vzájemně izolovaných abstrakcí k dialektické abstrakci vyznačující se postižením mnohotvárné konkrétní skutečnosti jako celku, je především aktem syntetickým. Autor v této souvislosti kritizuje hledisko genetické epistemologie J. Piageta, který se opírá o výsledky matematické teorie skupin a přichází s mechanickým pojetím reversibility logických operací.

Tato problematika vystupuje specificky i v pedagogickopsychologické oblasti. Týká se především tzv. teorie interiorizace vnějších materiálních úkonů v úkony rozumové. Hlavní téze této teorie, kterou v sovětské psychologii představuje zejména P. J. Galperin, je v tom, že psychická činnost je výsledkem přenesení vnějších materiálních úkonů do oblasti odrazu — v rovině smyslového vnímání a především pak v rovině abstraktního myšlení. Proces takového přenosu probíhá třemi etapami: etapou bezprostřední činnosti s materiálními předměty, etapou hlasité řeči a etapou činnosti rozumové. Galperinova teorie reprezentuje svérázný pokus, jak konkretizovat obecnou tézi o úloze praxe v rozvoji myšlení pro ontogenezi člověka. Autor však výslovně podotýká, že jde o teorii psychologickou a nikoli gnoseologickou.

Sama manipulace s předměty má ráz osvojování a nelze ji ztotožňovat s praxí. Ani rozumové procesy nejsou procesy poznávacími v nejvyšší formě, neboť i ony musí být osvojovány. Nesprávně se této teorii vytýká, že znamená přeměnu materiálních úkonů v úkony rozumové ve smyslu přechodu od praxe bez poznání k poznání bez praxe. Tato kritika není podle J. Janouška oprávněná, neboť na všech etapách přeměn materiálních úkonů jsou v této teorii zahrnuty momenty smyslových představ a myšlenek. Závažný nedostatek této teorie spatřuje autor v něčem jiném. Rozumový úkon ve vlastním slova smyslu nevzniká jen tím, že od manipulování s materiálními předměty se přechází k duchovnímu operování s abstrakcemi těchto předmětů v hlasité a později tzv. vnitřní řeči jako konečné etapě. Na základě výzkumu V. V. Davyдова týkajícího se vytváření pojmu kvantit u dětí, kdy se od počítání po jednotkách přechází k nepřetržitému slitému pohybu po předmětné kvantitě, tj. k počítání po celcích, autor zdůvodňuje nutnost dialektické reversibility v pojmovém myšlení. Máme-li rozvíjet aktivní myšlení žáků a ne pouze učit je jednotlivým předem daným rozumovým postupům, vyžaduje aktivní pojmotvorný proces »nový návrat k výchozím materiálním předmětům«, avšak pouze podmíněně, tj. v duchu. Takové podmíněné počítání s celky zároveň dialekticky neguje výchozí formu počítání po jednotkách.

Také v závěrečné kapitole »Praxe jako kritérium pravdivosti poznání« přináší autor zcela nové pohledy na uvedenou problematiku a kriticky ujasňuje sporné momenty v sovětské diskusi k této otázce. V protikladu k abstraktním úvahám o činnosti vůbec je marxistické pojetí praxe konkrétně všeobecné, a to se promítá i v pojetí praxe jako kritéria pravdy. To znamená, že v jednotlivých úsecích společenské činnosti mohou vystupovat jako kritérium jen specifické formy praxe, v ekonomice výroba, v politice vztahy mezi třídami, v pedagogice změnění a uvědo-

mělé formy chování, projevující se v hospodářské činnosti lidí apod. Autor požaduje nejenom všestranný přístup k poznávánímu jevu, ale i co nejkomplexnější a nejvšestrannější praktickou prověrku. Praktická prověrka zahrnuje srovnání realizovaného výsledku s původním cílem. Nevyčerpává se však jen tímto momentem. Je především skutečným přetvářením a vytvářením objektu potvrzujícího poznatek. Autor v souvislosti s obsáhlou kritikou názorů logického pozitivismu na otázky verifikace ukazuje, že je třeba využívat všech možností logické formalizace k prověření pravdivosti poznatku, že však existují nutné meze logické prověrky a potřeba přechodu k vyšší soustavě, která má své základy v praxi.

Vladimír Grulich

PEDAGOGIKA A KYBERNETIKA

(Z pedagogického tisku SSSR)

»V současné době nelze ani přibližně docenit význam, jaký bude mít využití kybernetických metod a prostředků elektronkové automatiky ve všech oblastech činnosti člověka« — napsal vynikající sovětský vědec, předseda Vědecké rady pro kybernetiku Akademie věd SSSR, akademik *A. Berg* v článku: »Кибернетика и технический прогресс« (Pravda, 10. 11. 1961) — »Zde probíhá taková revoluce v oblasti rozumové činnosti člověka, podobně jako průmyslová revoluce vyvolaná využitím přírodních zdrojů energie při výrobě strojů a různých mechanismů. Protože dochází k převratu v oblasti nejsložitější a nejdůležitější činnosti člověka — v jeho rozumové činnosti, bude to mít daleko pronikavější důsledek.«

V druhé své stati: »Кибернетика, школа и коммунизм« (Junost', 1962, č. 12), *A. Berg* ukazuje na ohromné možnosti kybernetiky při budování komunistické společnosti a na poslání, které má škola při osvojování a zdokonalování tohoto mohutného prostředku technického pokroku. »Jdeme ke komunismu — společ-

nosti nebývalého rozkvětu vědy, techniky, ekonomiky, kultury« — píše autor. »Široké a všestranné využití elektronkových počítačích strojů dává možnost našemu lidu přejít na kvalitativně nový stupeň vývoje. Třebaže nebyly ještě přesně vyznačeny hranice kybernetiky a mnohé její hypotézy jsou sporné a také cesty jejího rozvoje dosud nejsou plně probádány, přece není pochyb o jejím teoretickém významu i praktickém užitku.

Rozsáhlé zavedení strojových informací nejenže neodstraní školní výuku, ale způsobí, že bude ještě aktivnější, tvořivější, aby vstúpila mládež vysokou kulturu duševní činnosti, kterou vyžaduje doba komunismu... V naší době vše pronikající matematizace vědomostí si vyžádá zásadní a neodkladnou přestavbu osnov na školách všech stupňů. Domnívám se, že do vyšších tříd středních škol může být s prospěchem zařazena část disciplín přednášených v prvních semestrech vysokých škol: základy matematické analýzy, analytické geometrie, teorie množin, matematické logiky, teorie pravděpodobnosti, matematické statistiky. Do specializovaných škol bude třeba vhodně zařadit teoretické i praktické seznámení žáků s elektronkovou technikou a programováním.«

Vědci řekli svoje slovo. Záleží teď na vás, soudruzi pedagogové,« — tak končí stať sovětského akademika.

Jeden z prvních pokusů o kolektivní zpracování teorie a praxe programového učení byl podniknut v semináři vedeném katedrou psychologie Státní Lomonosovy university v Moskvě. Semináře se účastnili psychologové, metodikové, inženýři a matematici, zástupci vysokých škol a vědeckých ústavů RSFSR, Ukrajiny, Kazachstánu, Gruzie a jiných republik.

V. V. Rjepkin v článku: »Новые проблемы в педагогике« (Radjanska škola, 1963, č. 4) pojednává o třech aspektech problému programového učení, které bylo předmětem semináře: 1. Předpoklady umožňující změnu procesu učení; 2. logické uspořádání učební látky, tj.

její programování; 3. konstrukce a využití učicích strojů.

Sledování problémů programového učení začíná především u výzkumu zákonitosti osvojování znalostí. V sovětské psychologii je několik teorií osvojování, neodlišujících se od sebe metodologickými principy, ale učením o různých aspektech osvojování. Nejpřijatelnější pro cíle programování je aspekt rozumové činnosti. Psychologický rozbor ukázal, že orientační složka činnosti je rozhodující pro kvalitu celkové činnosti. Proto ji považujeme za orientační základ veškeré činnosti. Výzkum ukázal, že s ohledem na orientační základ činnosti lze rozlišit tři hlavní typy osvojování odpovídající třem typům učení, odlišujícím se navzájem úrovní řízení.

Řízení osvojování lze provádět jen na základě rozvíjení poznávací činnosti, přičemž rozhodující význam má rozvíjení orientačního základu této činnosti, a to nutně předpokládá rozčlenění každé činnosti na řadu postupných etap. Řízení procesu osvojování lze uskutečnit dvěma způsoby: Na základě zvláštních úkolů a výběrem stěžejních problémů dané vědy. Organizace zvláštních úkolů zajišťuje dokonalé a uvědomělé osvojení vědomostí a dovedností, ale nezaručuje rozvoj samostatného myšlení; řízení osvojování na základě výběru stěžejních problémů dané vědy pomáhá utvářet samostatné myšlení žáků a zároveň značně urychluje tempo učení.

Druhým aspektem programového učení je algoritmizace učební látky. Jedním z prvních, kdo v SSSR začali pracovat na učebních algoritmech je kandidát pedagogických věd L. N. Landa, který v současné době vede laboratoř programového učení v Psychologickém institutu Akademie pedagogických věd RSFSR v Moskvě. Na programování pracují zde četné vědeckovýzkumné kolektivy.

Pokud jde o třetí aspekt programového učení, je známo, že v SSSR bylo zkonstruováno několik typů učicích strojů na základě algoritmů. Mezi nimi elektromechanický »repetitor«, provádějící 15 operací, který může být využit pro individuál-

ní prohlubování vědomostí, ale také může sloužit experimentálnímu výzkumu efektivnosti algoritmů. Pozoruhodná činnost při konstruování učicích strojů se v současné době rozvíjí na Ukrajině.

Ve druhé části statí autor pojednává o výsledcích v oblasti programového učení v USA v posledních deseti letech a kriticky hodnotí různé metody a směry existující v USA (metoda Skinnerova, Trauderova aj.).

»Nelze se však domnívat« — zdůrazňuje V. V. Rjepkin — »že programové učení rozřeší všechny otázky zdokonalování vyučovacího procesu. Takové problémy jako je obsah a cíl vyučování, vztah vyučování a výchovy, motivace učební činnosti atd., nelze řešit programovým učním. Toliko komplexní rozvoj pedagogického výzkumu splní úspěšně všechny neodkladné úkoly, před nimiž stojí sovětská škola.«

Ve stejném čísle Radjanské školy je otištěna stat': *P. V. Serebrjanskij*: »Strojení je i používání je samostatnou masinou OM-8K.« Pomocí tohoto přístroje může učitel určit, zda byla správně nebo nesprávně zodpověděna daná otázka. Přístroj je zvláště vhodný pro prověrku stupně přípravy skupiny studentů před laboratorními nebo praktickými cvičeními.

V druhém čísle časopisu Radjanska školy jsou otištěny stat': *P. I. Rostunov*: »Iz opyta programnogo obučeníja,« kde je uvedeno schéma z učebnice vydané v USA: »Učební text. Úvod do elektroniky«; *V. M. Petruševskij*: »Samodělnaja obučajuščaja masina«; *V. Smargun*: »Ispol'zovanie obučajuščich masin za rubežom.«

V posledních dvou letech byly v pedagogickém tisku v SSSR publikovány stat', ve kterých se pojednává o teoretických otázkách použití kybernetiky v pedagogice, o využití matematických metod v pedagogickém výzkumu (L. N. Landa, L. B. Itelson, M. I. Rozenberg, V. A. Artěmov, J. J. Solověva aj.). Ve všech těchto článcích se zdůvodňuje možnost a nutnost použití kybernetických zařízení v střední a vyšší sou-

stavě lidového vzdělání, rozebírají se první výsledky použití matematiky v oblasti vyučování.

V problémové stati: »O kibernetickém podchodu k teorii obučení« (Voprosy filosofii, 1962, č. 9) naznačuje L. N. Landa nové problémy současné pedagogiky. (Překlad statí byl uveřejněn v Pedagogice č. 1 z r. 1963.)

L. B. Itělsón v článku: »Ob izpolzovaniji matematičeskich i kibernetičeskich metodov v pedagogičeskich issledovanijach« (Sovětskaja pedagogika, 1962, č. 4) pojednává stručně o možnostech, které vyvstávají pro objektivní kvantitativní výzkum pedagogických zákonů využitím metod matematické statistiky, ukazuje na omezenost těchto metod i možností, které pro hlubší výzkum vyučovacího procesu skýtá kybernetická interpretace tohoto procesu. Na konkrétním materiálu výrobního vyučování mechaniků zařízení naftového rozvodu je ukázáno, jak je možno využít teorie informace, teorie automatické regulace a teorie algoritmů při výzkumu různých jevů vyučování a učení. Autor formuluje řadu kvantitativních parametrů, schopnosti člověka pro přijímání a zpracování informací. Vyznačuje hranice kybernetických analogií a využití kvantitativních metod v pedagogice.

V nejbližší době vyjde v Nakladatelství Akademie pedagogických věd RSFSR v Moskvě kniha téhož autora pod názvem: »Matematičeskije i kibernetičeskije metody v pedagogike.« Monografie objasňuje základní aspekty využití matematiky a kybernetických metod ve vědeckém pedagogickém výzkumu. Pojednává o pojetí zákonů pedagogiky a o hlavních způsobech utváření pedagogických zákonů — o kvalitativních, kvantitativních a strukturních modelech. První díl shrnuje základní otázky použití metod matematické statistiky v pedagogickém výzkumu a pojednává o konstruování pravděpodobnostních (stochastických) modelů jevů vyučování a výchovy. Druhý díl se zabývá perspektivami využití kybernetic-

kých metod ve výzkumu a při popisu pedagogických procesů a jejich zákonitostí. Pedagogické procesy se obvykle uvádějí jako procesy řízení a regulování rozvoje dítěte. Z tohoto hlediska jsou zkoumány tři základní aspekty: Informativní obsah procesů vyučování a výchovy, jejich funkční struktura a organizační formy. Na konkrétních příkladech z autorova výzkumu i na základě literatury jsou ukázány hlavní způsoby použití metod teorie informace, teorie algoritmů a teorie výzkumu operací pro dané cíle. V závěrečné části je stručně pojednáno o výsledcích dosažených na základě uvedených teorií ve vyučovací praxi: Kybernetické modelování jevů učení, programové učení a automatizace vyučování s použitím vyučovacích strojů. (Bibliografie obsahuje 85 titulů domácích i zahraniční literatury.)

Problémem algoritmizace úkolů, které musí žáci řešit, — algoritmy zkoumání (tj. algoritmy analýzy problémových situací) se zabývají dvě statí L. N. Landy: »Obučeníje učaščichsja metodam racionalnogo myšlenija i problema algoritmov« (Voprosy psichologii, 1961, č. 1) a »Opyt primeněnija k někotorym problemam obučeníja« (Voprosy psichologii, 1962, č. 2).

V první statí autor pojednává o otázce výuky žáků racionálními metodami vyučování ve spojení s jedním ze základních jevů matematiky a matematické logiky (a nyní i kybernetiky) — s algoritmem. Algoritmus je definován jako přesná postupnost operací, kterými možno řešit všechny úkoly v některých třídách. Autor ukazuje na nedostatky současných metodik z hlediska známých algoritmů. Objasňuje také pojmy jako »algoritmy řešení« a »algoritmy poznávání«. Pak následují závěry z autorova výzkumu vyučování syntaxí ruského jazyka v VI. a VII. třídě střední školy. Výzkumem byl sledován problém, zda mohou žáci řešit úkoly syntaxe a interpunkce algoriticky. Jestliže ano, zda nelze sestavit algoritmy rozboru a řešení syntaktických a interpunkčních úloh a začít

vyučovat ruskému jazyku tak, jako se učí např. aritmetice (pravidla násobení, dělení, hledání nejvyššího společného dělitele atd.). Jak ukázaly autorovy výzkumy, je výuka pomocí algoritmů tam, kde je to možno, nejracionálnější a nejekonomičtější způsob vyučování. »Správné vyučování v algoritmech« — píše autor — »musí zahrnovat rozvoj dovedností samostatně analyzovat a srovnávat jevy a vyčlenit jejich znaky, a zároveň musí zahrnovat umění určovat jejich logické struktury, vyhledávat a určovat nejracionálnější systémy činnosti atd. Výuka v algoritmech nevytváří tak jenom podmínky pro rozvoj tvůrčích schopností žáků, ale napomáhá také rozvíjet samostatně a tvůrčí myšlení studentů.«

Algoritmovat možno v mnohých případech nejen proces operování jevy (když byly rozpoznány), ale i sám proces poznávání, proces analýzy. Touto otázkou se zabývá druhý Landův článek. V něm autor pojednává o některých otázkách teorie informace založené na teorii pravděpodobnosti a naznačuje metody výpočtu racionálních algoritmů (v oblasti výuky ruského jazyka ve všeobecně vzdělávací škole). Autor si všímá toliko těch stránek metodiky vyučování, které se vyznačují logickou strukturou učební látky a mají informativní charakter.

V závěru autor zdůrazňuje, že při tvoření racionálních algoritmů má stále větší význam analýza objektivní logické struktury učební látky a vyznačení vlastností jejích jednotlivých prvků. Bez takového rozboru nelze stanovit metodiku vyučování. Racionální metody lze přesně stanovit. Jsou to vlastně ideální modely procesů, které musí být konstruovány s ohledem na žáky (vyhovují psychologickopedagogickým požadavkům). Podobné modely procesů nemají význam jenom pro racionální stavbu vyučování, ale i pro rozbor mechanismů myšlení žáků při učení.

V článku V. A. Artěmova: »Kibernetika, teorie komunikace i škola« (Sovětskaja pedagogika, 1962, č. 1) jsou zachyceny výsledky mnohaleté práce

ce laboratoře experimentální fonetiky a psychologie řeči Prvního moskevského pedagogického institutu cizích jazyků (založeného r. 1927). Řadu let se v laboratoři prověřují matematické i fyzikální metody. Byla prokázána reálná možnost využití učicích strojů v jazykové výuce. Jsou to nejrůznějších kybernetická zařízení — přístroje především pro fonetiku.

Pedagogové si musí důkladně osvojit teorii informací a komunikací a vyzbrojit se vším, co je z pedagogického hlediska užitečné a vede k cíli. Tyto vědní disciplíny musí ovládnout také posluchači pedagogických institutů. Pokud jde o učicí stroje používané dnes ve výuce cizích jazyků, měly by zprostředkovat nejen fonetické, lexikální a gramatické informace, ale také registrovat a analyzovat chyby, dávat pokyny k jejich opravám v souladu s normami správného písemného i ústního projevu v cizím jazyce. Mohou konat následující práci: 1. Zachycovat řeč žáků na magnetofonový pásek. 2. Analyzovat ústní projev ve formě ideogramů. 3. Registrovat chyby a upozorňovat na ně žáky. 4. Umožnit žákům srovnávat vlastní výslovnost se vzorem správné výslovnosti. 5. Informovat o významu slov, o jejich gramatických tvarech a o syntaktické struktuře věty. 6. Postřehovat lexikální a gramatické chyby a dávat pokyny k jejich opravě. 7. Prověřovat písemný projev žáků pomocí zařízení pro znakové vnímání informací.

V druhé stati: »Obučovací stroj v mašinách i programované normy obučení v inostrannym jazykam« (Inostrannyje jazyki v škole, 1962, č. 6) V. A. Artěmov na základě mnohaletých zkušeností a výsledků laboratorní práce konkretizuje svou hlavní myšlenku, že se teorie komunikací v kybernetice může stát jednou z hlavních cest (nepopírá tím ovšem i užitečnost jiných metod) zkvalitnění výuky cizím jazykům na střední a vysoké škole, zejména pro její přiblížení k praktickým potřebám života. Autor dává kladnou odpověď na následující čtyři otázky: 1. Je možno pomocí fyzikálně-matematické analýzy přesně zhodnotit pe-

dagogický proces? 2. Předvídat jeho průběh? 3. Modelovat učební předmět (v daném případě jazyk při vyučování řeči)? 4. Navrhovat a konstruovat stroje pro řízení procesu výuky i jeho kontrolu? Přechod k matematické linguistice neznamená však zamítnutí tradičních metod jazykové vědy.

Pokud jde o praktickou stránku věci, ukázaly se současné elektroakustické výzkumy zvukové skladby jazyka a intonace řeči velmi užitečné pro školní praxi ve dvou směrech. Za prvé při metodice nácviku výslovnosti a za druhé při využití nových učebních pomůcek ve škole — přístrojů zvukové techniky: Magnetofonu, filmu apod. Elektroakustické výzkumy zvukové skladby jazyka a intonace řeči prováděné pod vedením autora, poskytly vědecký základ pro zpracování a zavedení nových kvalitních učebních pomůcek programového učení ve škole a různých technických prostředků pro výuku výslovnosti v cizích jazycích.

L. B. Itělsón v stati: »Kibernetika i voprosy psichologii truda« (Voprosy psichologii, 1962, č. 4) pojednává o problémech využití metod teorie autoregulace pro výzkum a kvantitativní popis některých aspektů pracovní činnosti člověka a procesů ovládnutí této činnosti. Naznačuje dva hlavní směry výzkumu: Od automatu k člověku, při kterém se využívá analogie mezi některými způsoby práce automatického regulátoru a člověka při řízení výrobního procesu; od člověka k automatu, při kterém se využije metody teorie informace, teorie algoritmů, teorie výzkumu operací aj. pro výzkum a popis různých parametrů řídicí činnosti člověka a dosažené výsledky se potom modelují v automatických zařízeních. Vyznačují se hranice využití uvedených analogií.

M. I. Rozenberg v článku: »Is pol'zovanie i dostizhenij kibernetiki v naučno-pedagogičeskich issledovanijach i školnoj praktike« (Sovětskaja pedagogika, 1962, č. 6) zdůrazňuje, že určité informace o kybernetice patří nepochybně k záklá-

dům věd, a proto mají být zařazeny do osnov všeobecně vzdělávacích předmětů. Do fyziky a elektrotechniky třeba účelně zařadit některé principy měřicích přístrojů a systémů. Při výkladu o potenciometru lze poukázat nejen na jeho využití pro regulaci napětí, ale i k provádění určitých matematických úkonů: Výpočet proměnlivých funkcí (sinus a kosinus úhlu, sčítání, násobení a dělení čísel atd.). Nutno počítat také s využitím transformátorů pro určování sinusů a kosínů úhlu, geometrického součtu dvou navzájem kolmých vektorů a jiných veličin.

Při výuce základům elektrotechniky se naskýtá možnost seznámit žáky se systémem automatického řešení rovnic o jedné neznámé.

Při výuce matematiky lze seznámit žáky s některými poznatky matematické logiky. Pozornost nutno věnovat také tomu, aby žáci byli seznámeni s číselnými soustavami a pravidly převodu celých a desetinných čísel z jedné soustavy do druhé. Je třeba také rozšířit okruh poznatků z počtu pravděpodobnosti a věnovat více pozornosti cvičením s mechanickými počítacími stroji.

J. J. Solověva v pojednání: »O pyt pri menenija mašinnoj techniki v pedagogičeskom issledovaniji« (Sovětskaja pedagogika, 1962, č. 8; popisuje průběh a výsledky použití strojevé techniky pro určení efektivnosti fragmentární metody ve filmu, konané v laboratoři naučného filmu, rádia a televize při Institutu všeobecného a polytechnického vzdělání APV RSFSR. V průběhu experimentu bylo třeba řešit problém, zda je možno naučný film využít jako samostatný prostředek výuky nezávisle na výkladu učitele, nebo zda je třeba přizpůsobit film kontextu hodiny vedené učitelem. Jako příklad je uváděn krátký film »Stavba a práce srdce.« Shromážděný materiál umožnil ocenit didaktickou hodnotu krátkých filmů. Bylo dosaženo i praktických výsledků: Biologické oddělení metodické rady ministerstva osvěty RSFSR se usneslo na přípravě krátkých filmů z biologie a již

v minulém roce přistoupilo k jejich výrobě.

Je nedaleko doba, kdy kybernetické stroje a programování proniknou do všech částí výuky na vysokých školách. Již nyní se při současné vědeckotechnické úrovni využívá ve výuce malých kybernetických strojů a programového učení.

Konference vědecké rady pro kybernetiku při Akademii věd SSSR, konaná v červnu minulého roku za předsednictví akademika A. Berga, posoudila perspektivy využití programového učení v systému vysokoškolského vzdělání a naznačila základní směry jeho rozvoje. Kolegium ministerstva vysokých a středních odborných škol SSSR a RSFSR i Státní výbor pro koordinaci vědeckovýzkumné práce při Radě ministrů SSSR vytýčil rozsáhlý program experimentálních výzkumů v oblasti programového učení. Bylo rozhodnuto zapojit do této práce mnohé vysoké školy, vědecké ústavy, Akademii věd SSSR, Akademii pedagogických věd a další instituce.

Časopis »Věstník vyšší školy« v řadě čísel letošního ročníku publikuje stati, v kterých se autoři zabývají konkrétními problémy programového učení. Prof. P. D. Lebeděv v článku: »Eta problema nužda jetsa v glubokom izučeniji« (Věstník vyšší školy, 1963, č. 3) navrhuje následující program vyučovací lekce: Především vyznačit cíl a úkol lekce, přesně objasnit to, co se má student učit vnímat a co má umět. Potom projednat program lekce se zřetelem k tomu, že tato lekce je hlavní částí komplexu mezi sebou vzájemně spjatých disciplín a pokud možno odstranit z osnovy látku probíranou v jiných lekcích. Pak se přejde k bezprostřednímu programování, jehož podstatou je v tom, že zpočátku se analyzuje logický systém lekce a vylučuje se všechno nelogické, druhořadé, co nemá bezprostřední význam pro základní osnovu a pak se vydělí základní témata, oddíly a pododdíly, které se rozdělí na logicky vzájemně spjaté dávky. Přitom je velmi důležitá přísna logická postupnost.

Rozdělení na oddíly se provádí tak, aby každý z nich představoval jeden samostat-

ný komplexní problém. Oddíly se řadí podle složitosti a dělí se na pododdíly. Pododdíl je zakončen kontrolní otázkou a po každém oddílu a po každém tématu je položena složitější otázka nebo úkol sestavený tak, aby správná odpověď nebylo možná bez osvojení si učební látky oddílu nebo tématu.

Je-li podobným způsobem programována celá lekce, možno sestavit programovou učebnici a realizovat výuku pomocí kybernetických přístrojů na základě tzv. zpětné vazby. V článku je popsána metoda využití přístrojů malé automatizace (»repetitor«, »operator«).

J. A. Sankovskij ve stejném čísle téhož časopisu uveřejňuje stať s názvem: »Sokraščaja vremja na kontroľ i konsultaciju.« Sdíljuje, že skupina učitelů a inženýrů Minského vysokého inženýrského radiotechnického učiliště používá několik kontrolních a konsultačních přístrojů nevyžadujících předběžnou přípravu studentů. V učilišti byly zhotoveny štítky pro devět speciálních technických disciplín a cizí jazyk. V současné době se ověřuje možnost prakticky využít komplexní aparatury, která by pomohla při prověření vědomostí studentů automatickým záznamem statistických údajů, důležitých nejen pro průběžnou individuální kontrolu, ale i pro neustálé zlepšování učebních osnov a metodiky výuky.

Psáno pro Pedagogiku

J. Giněvskij, Moskva.

Přeložil R. Sedlář

MEZINÁRODNÍ ZÁJEM O KOMENSKÉHO

Široce založené oslavy Jana Amose Komenského, k nimž dalo podnět třísté výročí Veškerých spisů didaktických (Opera didactica omnia, 1957) a Světa v obrazech (Orbis pictus, 1958), jimž se kromě záštity naší vládou a Komunistickou stranou Československa dostalo i podpory mezinárodních organizací (UNESCO, Světová rada míru, Světová odborová federace učitelů), obsáhly velkou řadu rozmanitých akcí, jako konferencí, slavnostních schůzí, vydání jednotlivých

děl Komenského i celých souborů, vytvoření nových výtvarných zdopobení, zřízení muzeí, pamětních desek, pomníků, uspořádání cyklů rozhlasových přednášek atd.¹⁾

Ohlas tohoto jubilejního ruchu trvá. Utuhl sice hlas akcí, leckdy vzájemně se přehlušujících, ale vzbuzený zájem se projevuje zejména v stále živé vydavatelské činnosti, a to jak ve vydávání děl Komenského, tak i knih a studií o něm. Je nutno říci, že zahraniční edice a vydávání komeniologické literatury jsou řízeny rovnoměrněji, bez přerывů. U nás rozmach vydavatelské konjunktury a rozbujelost akcí vystřídal ochablost, jež ovšem je v přímé souvislosti s naprostou zmrtvělostí všech komisí a subkomisí, jež v letech 1956—58 vyvíjely tolik akcí, až si vzájemně překážely.

Projevují se náznaky, že se situace změní i u nás. Loni konečně vyšel druhý svazek *Vybraných spisů Komenského*, snad letos (nejpozději napřesrok) vyjde III. svazek, v němž po několika desetiletích znovu vyjde překlad druhého největšího spisu Komenského, jeho *Nejnovější metody jazyků*, spisu, jehož poznání vnuklo Františku Palackému přesvědčení o Komenského velikosti, spisu, jímž si Komenský získal význam předchůdce (před Dobrovským a Boppem) moderního srovnávacího jazykozpytu. Napřesrok má po dlouhých přípravách a obtížných jednáních vyjít dosud nikdy zcela nevydané dílo Komenského *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Z literatury o Komenském má konečně letos vyjít dávno připravená a již více než před rokem Státním pedagogickým nakladatelstvím ohlašovaná velká obrazová monografie Čapková — Kyrášek — Šámal. Je třeba v této souvislosti upozornit na velké, v několika jazykových mutacích vydané dílo Vojtěcha

Pavlaška a Bohumila Nováka *Památník o životě a díle J. A. Komenského*, jež, poněvadž vyšlo fakticky až po oslavách, nedošlo zasloužené pozornosti, ačkoli svými 24 tabulemi velmi dobře posloužilo pořadatelům výstav u nás i v zahraničí, poněvadž jim dávalo pevnou osnovu vhodně vybraných faktů životních i literárních.

A s velkým zpožděním konečně letos také vyšel překlad sovětského sborníku o Komenském, otisk slavnostních přednášek proslovených v Moskvě v době jubilea. Je to po překladu knih Altovy a Krasnovského, jež vyšly před jubilejními oslavami, a po překladu knihy Ľukasze Kurdybachy *Působení Jana Ámose Komenského v Polsku*, jež vyšla po oslavách, již čtvrtá kniha v oblasti komeniologie, jež v rámci kulturní vzájemnosti a spolupráce socialistických zemí vychází u nás v překladu. Bude třeba dbát toho, aby docházelo i k reciprocitě, aby knihy a studie českých badatelů o Komenském byly překládány v zahraničí. Půda je k tomu připravena.

Je až s podivem, jak je v mezinárodním světě Komenský aktuální. Je v dobré paměti, že ho při zahájení pražské komeniologické konference zástupce UNESCO Jean Thomas nazval předchůdcem UNESCO. K tomu se druží vřelé hodnocení paní Marie-Madeleine Rabecqové, jež v jubilejním článku v oficiálním časopise *Le Courier de l'UNESCO* nazvala Komenského *apoštolem moderní výchovy a mezinárodního dorozumění*. Václav Stanislav upozornil v Literárních novinách 28. VI. 1958 na způsob, jakým americký časopis *The Science Digest* tento článek oficiálního orgánu UNESCO znešvaril: vynechal pochvalné pasáže o českých komeniologích, všechny zmínky o Komenském jako apoštolu mezinárodního dorozumění. Když nynější profesor university ve Philadelphii William W. Brickman v americkém časopise *School and Society* 26. IV. 1958 kritizoval nezáměrem amerických pedagogů o Komenského, netušil, že jeho kritika bude právě tímto způsobem potvrzena a zesílena. To však je

1) Přehled všech těchto rozličných podniků zachytil jsem v knize *Světové oslavy jubileí Komenského v letech 1956—1958*, která vyšla jako účelový náklad Pedagogického muzea Komenského v Praze.

jediný nepříznivý moment, jinak — jak ukázal průběh konference a sborník shrnující přednesené projevy (*Nationum conciliatarum provisoris memoriae* — Paměti předvídatele Spojených národů²⁾) i mezinárodní anketa o Komenském uspořádaná Československým rozhlasem — působí Komenský nejen jako inspirátor a vzor na poli mezinárodního dorozumění, nýbrž i jako pojítka dnešní duchovní a kulturní spolupráce.

Zájem o Komenského se šíří jak v zemích demokratických, tak kapitalistických. V Itálii vyšly dvě nové monografie o Komenském: Giuliany Limitiové a Carmela Scifa. V obou je položen důraz na filosofickou činnost Komenského, Scifo uvažuje i o souvislostech s demokratizací vzdělání a odstraňováním latiny ze škol. Filosofický aspekt při posuzování Komenského je zvláště charakteristický pro nové publikace o Komenském, jež vycházejí v Německu. Je ovšem výrazný rozdíl v hledisku badatelů v Německé spolkové republice a Německé demokratické republice. Západo-němečtí badatelé při hodnocení Komenského vytvářejí protiklad mezi pedagogickými spisy Komenského, reprezentovanými zejména Didaktikou, a spisy pansofickými. Jdou v tom ve stopách našich komeniologů Josefa Hendricha a Bohumila Ryby, ale kdežto tito považovali Pampaedii za dílo úpadkové ve srovnání s Didaktikou, Klaus Schaller a Heinrich Geißler Didaktiku a jazykové učebnice Komenského úplně přezírají, »pravým« Komenským je jím teprve autor Pampaedie. Naši badatelé, Jan Patočka, Jiří Kyrášek aj., považují vytváření předělu mezi pedagogickými a pansofickými spisy Komenského za neoprávněné a nesprávné: Již Didaktika, Informatorium a Dvěře jazyků otevřené jsou díla pansofického zaměření.

Schaller a ještě výrazněji Geißler vyjadřují odpor proti tomu, že se socialistická pedagogika hlásí ke Komenskému: vytýka-

jí badatelům socialistických zemí, že prý zamlčují (chybí ovšem jakýkoli důkaz tohoto tvrzení), že Komenský byl biskup Jednoty bratrské. Záměrně pak Geißler vydává Komenského pedagogiku za pedagogickou teologii nebo teologickou pedagogiku a pak prohlašuje, že Komenský nemá dnešku co říci. Toto hledisko zastává Geißler, autor knihy *Comenius und die Sprache*, v několika svých článcích.³⁾ Klaus Schaller teoreticky odůvodnil své hledisko (pansofie, hlavně však Pampaedie, to je pravý Komenský) ve spise *PIAN*⁴⁾ a své výklady prohloubil v knize *J. A. Comenius und die Anfänge des pädagogischen Realismus 1962*. Tato kniha vyšla v publikacích Comenius-Institut v Münsteru.

R. 1961 vznikla společnost Komenského v Japonsku, kde mělo učení Komenského připravenu půdu tamním vřelým oceňováním Pestalozziho (vedle Švýcarska a Německa je Japonsko třetím nejdůležitějším centrem studia a kultu Pestalozziho). Účinnými propagátory díla Komenského v Japonsku jsou prof. Satoru Umene, Setiči Mijahara a Hideo Suzuki. Nejhorlivější z nich, prof. Arata Osada, který odvážně spojoval myšlenky Komenského s aktuálním děním politickým, zemřel v dubnu 1961. Jeho zeť, prof. Minoru Murai, je rovněž členem Komenského společnosti v Tokiu.

Své krátké studijní zastávky v Praze při návratu ze Sovětského svazu v roce 1961 využil prof. J. D. Pope k vylepšení své připravované knihy, jež mu sloužila k získání hodnosti doktora pedagogiky na universitě ve Floridě: *Výchovné spisy Jana Amose Komenského a jejich význam v proměnách kultury (The Educational Writings of John Amos Comenius and their Relevance in a Changing Culture)*.⁵⁾

Nedávno se v Praze informovali o Ko-

²⁾ Podrobněji o tom referoval v 1. čísle *Pedagogiky* Jiří Kyrášek.

⁴⁾ Moji podrobnou recenzi viz v *Archivu Komenského* XX, 1962.

⁵⁾ O knize referoval akademik Otokar Chlup v 2. čísle *Pedagogiky*, roč. 1963.

enském a naší komeniologii dr. K. P. Naljak, profesor indické university v Mangalore, francouzská profesorka M. Denis z Paříže, děkan tokijské university Seiichi Mihajara, znovu přijede do Prahy k studijnímu pobytu akademik David Onisimovič Lorthkhiphanidze, o materiály pro výstavu Orbisu v Norimberku se zajímá konzervátor dr. Kurt Pilz, pro vydání Orbisu (v aalen-ském vydavatelství dr. O. Zeller) v dokonale reprodukcí vybavené sbírce Milníky (Milliaria) hledá tu pomoc prof. dr. Walter Pfannmüller. Zahraniční činnost ve vydávání děl Komenského se poslední dobou vydatně zintenzívnila.

Pokud jde o vydávání, je nutno především se zmínit o souborech Komenského děl.

Na prvním místě je třeba jmenovat Sovětský svaz, kde vyšly a vycházejí několika souborů: ruský z roku 1955, který je přetiskem vydání z doby druhé světové války, bude nahrazen novým, který bude připraven společnou prací československých a sovětských komeniologů; byl připravován ukrajinský, vyšel gruzínský a snad azerbájdžánský. Je málo potěšitelnou skutečností, že může být nejistota o tom, zda se chystaná vydání uskutečnila nebo ne. Je nezbytně třeba, aby se alespoň v socialistických zemích pocítovala nezbytnost soustavné vzájemné informovanosti.

Komenského díla vycházejí ovšem i jednotlivě. Nejčastěji je vydáván Labyrint světa a ráj srdce. Vyšel v posledních letech norský (péčí badatelky českého původu Milady Blekastadové 1957), gruzínsky 1958, německy 1958 (v NDR), maďarsky 1961 (péčí Ilony Komorové) a letos má vyjít italský překlad (péčí Giuliany Limitové). Norský a gruzínský překlad vyšly v celistvosti, kdežto německý a po jeho vzoru i maďarský překlad vyšly jen s omezením na první část (což bylo vyjádřeno už i v titulu). [Tato restrikce je spojena se starší — nesprávnou — představou, že Komenského poutník rezignuje na aktivní snahu o nápravu světa, že se odvrací od lidské společnosti atp. Toto pojetí je, jak ukázali A. A. Krasnovskij, J. Popelová, nej-

nověji J. B. Čapek a J. Brambora, zastaralé. Při dokončování tohoto spisu nahlédli Komenský nutnost pokračovat v nápravě lidského labyrintu a výsledkem byla nejprve koncepce Ráje českého a vzápětí pansofického souboru.]

V Německé demokratické republice vyšlo i několik jiných děl. Na prvním místě je nutno jmenovat Ahrbeckovo vydání Velké didaktiky, jež proti všem jiným vydáním má velikou přednost v znamenitém věcném rejstříku. Franz Hofman, jenž v letech 1956 až 1958 prokázal velkou pohotovost a píli v komenistickém bádání, vydal 1959 knihu Analytische Didaktik und andere pädagogische Schriften. Kromě Analytické didaktiky jsou v tom výboru obsaženy i tyto spisy Komenského: Východ ze školských labyrintů, Řeč o vzdělávání ducha, O správném zacházení s knihami, Navržené krátké a Odevzdání pochodně. Vedle toho vydal Hofmann i Komenského »pedagogickou závěť« *Tractatio lampadis* (ve vědeckém časopise hallské university 1957) a nejnověji monografii J. A. Komenského (1963).

Münsterský Ústav Komenského (Comenius-Institut) v NSR vydal především *Pampaedii péčí Dmytra Čyževského*, Heinricha Geißlera a zvláště Klause Schallera. Letos tam vyšlo *Informatorium školy mateřské* (vydavatel Joachim Heubach). Tendence některých publikací tohoto ústavu se bohužel ukazuje nesprávná a podjatost badatelů až vyloženě nepřátelská. Nakladatelství Schwann v Düsseldorfu vydá letos v květnu péčí dr. Herberta Hornsteina, asistenta university v Bonnu, překlad Komenského spisu *Předchůdce vševedy*. O Pfannmüllerově vydání Orbisu byla již zmínka dříve. V Německé spolkové republice vyšlo i několik drobných výborů z Komenského.

Vedle Labyrintu jsou v zahraničí nejvydávanějšími díly Komenského Velká Didaktika a Orbis. Velká Didaktika vyšla v poslední době v Polsku 1956 (péčí B. Suchodolského), v Německé demokratické republice (vydání Ahrbeckovo 1957; o něm

výše), v Německé spolkové republice (Flitnerovo vydání 1954), v Jugoslávii, (srbské vydání v Bělehradě 1954, tištěné latinkou), maďarské (péčí Györgye Geréba 1953), v Čínské lidové republice a dvakrát v Japonsku (1958⁶ péčí Eidžiró Inatomiho, nikoli z originálu, nýbrž z Keatingova anglického překladu, 1962 péčí Hidea Suzukiho ve dvou svazcích, z latinského originálu). *Orbis pictus* vyšel 1957 v ruštině a bulharštině (v obou případech jen ještě s latinským textem) a 1959 v maďarštině s textem pouze maďarským, čímž sice byla posílena představa, že *Orbis* je malá encyklopedie, ale zcela potlačena druhá jeho podstatná vlastnost, totiž že to je jazyková učebnice (vydavatel prof. dr. Gy. Geréb neměl za tento zásah nakladatelství nijakou odpovědnost).

Nová literatura o Komenském je velká, přehlédnout všechny novinky lze jenom velmi těžko, o některých ani nevíme, některé jsou nedostupné, některé lze jazykově zvládnout jenom cizím prostřednictvím. Na prvním místě je podle významu nutno uvést sborníky. O dvou už byla zmínka: náš *Nationum conciliatarum provisoris memoriae* — Paměti předvídatele Spojených národů je ze všech nejrozsáhlejší, obsahuje 26 článků in extenso a 22 stručných resumé. Moskevský sborník přináší 10 referátů přednesených na konferenci r. 1957 a vedle nich Lordkipanidzovu a Zinevičovu bibliografii. Vedle těchto dvou vyšel též sborník polský *Sesja naukowa w Lesznie*, vydaný »w czterechsetną rocznicę powstania Gimnazjum i w trzechsetną wydania »Opera didactica omnia« J. A. Komenského, 1957. Kromě několika článků a diskusních příspěvků badatelů polských přináší i články badatele českého (Antonína Škarky), ruského (V. Z. Smirnova) a maďarského (Györgye Agostona). O rok později vyšel sborník rumunský s titulem *J. A. Komensky (Comenius)*, na obálce s titulem *In memoria lui J. A. Komensky* (studii si tradu-

ceri). Přináší výlučně příspěvky rumunských autorů (účastník pražské konference prof. Stanciu Stoian podal tři příspěvky a jeden spolu s Iosifem Antohim; tyto dva autoři pořídili i výběr překladů). Téhož roku vyšel i maďarský sborník *Comenius emlékszáma* (zvláštní číslo měsíčníku *Pedagógiai szemle* (VII, 10) shrnující projevy přednesené na konferenci k 300. výročí *Orbisu* v Blatném Potoku v červenci 1958), a sborník japonský shrnující projevy na Komenského slavnosti konané na hirošimské universitě 26. IV. 1958. Hlavní projevy byly přetištěny ve sborníku *Výchovou k mezinárodnímu dorozumění* (Kokusai rikai no kjóiku). Ke komeniologické konferenci v Tbilisi vyšel sborníček gruzínsko-ruských tezí s gruzínsko-ruským titulem (pro zjednodušení uvádím zde jen titul ruský) *Научная сессия посвященная 300-летию выхода в свет дидактических трудов Я. А. Комenskogo 8—10 декабря 1958 года — План работы и тезисы докладов*.

Individuální podíl jednotlivých badatelů na komeniologickém bádání je také velmi rozsáhlý. V Sovětském svazu nejaktivnějším pracovníkem je akademik a nositel Komenského medaile David Onisimovič Lorthkhiphanidze, který vedle mnoha komenistických článků v revuích i novinách, vedle studií bibliografických, populární brožury, studie o Didaktice, jež vyšla v dvou verzích ruských a dvou gruzínských, připravuje velkou monografii o Komenském (před jejím dokončením přijede v roce 1963 k dalším podrobným studiím do ČSSR). Rovněž S. A. Frumov a A. I. Piskunov napsali několik studií o Komenském.

Mnoho se v komeniologii pracovalo v Maďarsku. Svého času nejhorlivější byl György Geréb, vydavatel *Didaktiky* a *Orbisu*, autor mnoha studií a informátor mezinárodní učitelské veřejnosti o Komenském ve zvláštním čísle časopisu *Lehrer der Welt*, nyní velmi intenzivně a soustavně publikuje profesor Vysoké školy pedagogické v Jageru József Bakos, který v komenistice debutoval bibliografií maďarských knih a článků o Komenském, kte-

⁶) Poprvé přeložil *Didaktiku* do japonštiny 1925 Saizaburo Tonji.

rou postupně doplňuje dalšími svazky.) Svůj zájem postupně zaměřoval hlavně na práce týkající se vztahu Komenského k otázkám jazyka a jazykového vyučování a na dějiny maďarské komeniologie. Výtěžky svých studií publikuje ve Spisech jagerské vysoké školy pedagogické (č. 207 Komenský a Vesalius, studie ukazující na některé spojitosti Komenského Orbisu, č. 216 o Komenském, jako fonetikovi, č. 218 *Varia Comeniana Hungarica I.*). Eva Fildesová podobně jako náš Gustav Šorn probírá Komenského názory na tělesnou výchovu, Ilona Komorová, vydavatelka *La-byrintu*, analyzuje soustavně Komenského školu na jevišti, Imre Ban shledal filosofické spojitosti Komenského a Jánose Cse-re Apáczaiho, Béla Takács napsal knižní monografii o Komenského tiskárně v Blatném Potoce (Comenius Sárospataki nyomdájá).

Z polských badatelů nejsoustavněji pracují v komeniologii oba výše uvedení: akademik Bogdan Suchodolski a prof. Łukasz Kurdybacha. Vedle nich se komeniologickými otázkami zabývají literární dějepisci Jerzy Pogonowski a Jerzy Śliżiński, historikové S. Szczółka a Adam Kersten a pedagogové Ludwik Chmaj a Wiktor Szczerba.

Z rumunských komenistů jsou nejplodnější Stanciu Stoian a Josif Antohi. V nejnovější době k nim přibývá Ștefania Stirbuová.

V kapitalistických zemích se píše o Komenském velmi mnoho, mnohem více, než si bylo možno donedávna představit při velmi omezeném přístupu k italské pedagogické literatuře. Teprve při podrobném studiu komeniologických prací italského badatele Bruno M. Bellerata, který již vydal několik větších studií o Komenském a chystá o něm pro rok 1970 větší monografii, je možno podle citované literatury posoudit, jak mnoho italských autorů napsalo studie o Komenském, především ovšem o jeho pedagogice, i když je na

druhé straně patrné, že především italscí badatelé mají dávno jasno o tom, že Komenského je nutno hodnotit i jako filosofa. V tom se shodují Giovanni Calò, Giuliana Limitiová, Carmelo Scifo právě tak, jako sám Bellerate.

Ve velkém úkolu, který si dal G. H. Turnbull, prozkoumat a publikovat pozůstalost Samuela Hartliba, v níž se dochovaly i velmi příznačné a důležité spisy, Duryho a Komenského, pokračuje jeho žák Armitage. Bohužel není známo, kdy má v plánu tuto důležitou vydavatelskou práci dokončit. Menší komeniologické příspěvky publikuje prof. Leonard Forster.

Ve Spojených státech amerických nebyl donedávna valný zájem o Komenského, jediní, kdo publikovali menší příspěvky o Komenském, byli bývalí profesori z Československa, Otakar Odložilík a Roman Jakobson. Profesor William W. Brickman, vedoucí redaktor amerického časopisu *School and Society*, věnoval ve svém časopise Komenskému a jeho jubilem dva články. Časopis *Paedagogica Historica* (Gent, red. prof. H. L. Plancke) uveřejňuje v II. ročníku (1962) přehled všech doktorských disertací vzniklých na amerických univerzitách za poslední čtvrtstoletí — ani jedna z nich nebyla věnována Komenskému. Proto velká práce J. D. Popa (viz výše) je snad slibnou známkou obratu v zájmu o Komenského.

Z japonských komeniologů byl u nás nejznámější zakladatel japonské komeniologie Arata Osada (1887—1961), předtím rozhodný pestalozziovec. Jeho zeť Minoru Murai zahájil návštěvy japonských komeniologů v Praze. Na roční studijní návštěvě 1963—1964 je v Praze profesor tokijské a hitočubašské university Hideo Suzuki a přijede sem jeho žák, místopředseda Komenského společnosti v Japonsku, Mamoru Horiuchi.

V Německu má komeniologie dávno tradici, proto je v obou německých státech mnoho jednotlivců, kteří jsou v tomto oboru činní. V Německé spolkové republice působí Dmytro Čyževskij (Tschizewskij), který tři ze svých komenistic-

⁷⁾ O prvním svazku jsem referoval v *Pedagogice* IV, 1954, 470—472 («Maďarská literatura o Komenském»).

kých studií zařadil do knihy *Aus zwei Welten* (Barokní knižní titul, Komenský a západní filosofie, Komenský a němečtí pietisté). Z nich druhá a třetí byly původně napsány pro sborník *Co daly naše země Evropě a lidstvu*, a první shledává — mnohdy násilně — spojitost mezi tituly knih Komenského a jiných autorů. Již asi dvacet let publikuje prof. Čyževský v časopise *Zeitschrift für slavische Philologie* několik desítek drobných článků spojených titulem *Žeň* (*Lesefrüchte*), z nichž některé se přímo týkají Komenského, v mnoha jiných pak jsou o Komenském četné zmínky. — Nejvýznamnější z nově publikovaných Čyževského komenian je spoluúčast na vydání *Pamphaedie* (viz výše). Čyževský byl i hlavním poradcem Andrease Flitnera při jeho vydání *Didaktiky*. Pro Flitnerův úvod, doslov a poznámky je charakteristické to, že se nikde (kromě nezbytných údajů v bibliografii) nevyskytne vlastní jméno Komenského, nýbrž vždy je jmenován jako Comenius. Je to zjev příznačný i pro jiné západoněmecké publikace o Komenském. Doc. Heinz-Joachim Heydorn (sociální demokrat!) vidí dokonce v užívání vlastního jména Komenského v německém kontextu nežádoucí politicum!

Ne všichni západoněmečtí vědci ovšem zamlčují Komenského českou národní pří-

slušnost, v pracích Joachima Heubacha, H. Psczolly, H. H. Kunstmanna, Fritze Helliniga i jiných autorů je Komenského češství samozřejmost, kterou není nutno ani zdůrazňovat ani o ní disputovat, tím méně ji popírat.

Ovšem ani ve Spolkové republice nejsou dosud systematicky prozkoumány knihovny, aby bylo možno obhlédnout skrytá bohatství komenian. Jednotliví západoněmečtí komeniologové si dosti často stěžují na tuto neobeznámenost s domácí i zahraniční komeniovskou literaturou.

Se stejnými potížemi se však setkávají i badatelé v Německé demokratické republice. Bylo by dobře, kdyby se knihovníci a bibliologové dohodli s komeniologi na uskutečnění podobného soupisu, jaký pořídila komise za vedení dr. Emmy Urbánkové (Soupis děl J. A. Komenského v československých knihovnách, archívech a museích). Podobný soupis pořídila i polská knihovnice Wanda Osińska v časopise *Przegląd Historyczno — oświatowy* 1961. Stejnou cestou by měli postupovat i pracovníci jiných lidově demokratických zemí (zejména v Maďarsku, Rumunsku a Německé demokratické republice), později by mohla být podniknuta obdobná akce pod patronací Unesca i v dalších zemích.

Josef Brambora

PEDAGOGIKA. Vydává Pedagogický ústav J. A. Komenského ČSAV v Nakladatelství ČSAV, Vodičkova 40. Praha 1 — Nové Město — dod. pú 1. Řídí člen korespondent ČSAV Josef Váňa s redakční radou. Redakce: Praha 1 — Nové Město, Mikulandská 5, telefon 230951. Časopis vychází šestkrát ročně. Cena výtisku 5 Kčs, předplatné na celý ročník 30 Kčs. US\$ 5.—, £Stg 1,15,9. Tiskne tiskárna Rudé právo, vydavatelství ÚV KSČ, Brno, nám. Rudé armády 13. Rozšiřuje Poštovní novinová služba, objednávky a předplatné přijímá každá pošta i doručovatel. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS — ústřední expedice tisku, odd. vývoz tisku, Jindřichská 14, Praha 1. Číslo vyslo v říjnu 1963. A-02*31623

© by Nakladatelství Československé akademie věd 1963